

כשלון מסעו של נאפוליון ללבאנט

מאת

מ. גיחון

כשלון המצור ששם נאפוליון על עכו באביב 1799 נחשב לאחד המאורעות שהשפיעו במישרים על התפתחות העניינים בזירה העולמית. אף אם לא נקבל את הסברה, שהתכניות הנרחבות לכיבוש המזרח נוסח אלכסנדר מוקדון, כפי שצייר אותן נאפוליון בוכרוגותיו, הן שהגיעוהו למסעו לארץ-ישראל¹ — אין ספק, שאילו הובקעו אותה שנה חזומתיה של עכו, היה חל שינוי במהלכה של ההיסטוריה. רמזים שונים מעידים, שנאפוליון ביקש לנצל, בין השאר, את רעיון הקמת הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל לשם ביסוס שלטונו בחלק-עולם זה²; ומוצדקת אפוא ההנחה, שכשלון עכו סתם את הגולל גם על התפתחויות מעניינות בתולדות היישוב העברי בארץ בתחילת המאה הי"ט. להלן ייעשה ניסיון להבהיר מה היה הגורם היסודי שהכשיל את המצור, ובדרך זו — את המסע הצרפתי בכללו.

משהחלט על המסע הצרפתי לכיבוש מצרים, שתכליתו היתה לפרוץ את טבעת-החנק של ההסגר הימי הבריטי ולאיים מבסיס איסטרטגי זה על אזורי השפעה ואינטרסים בריטיים, לרבות אלה שבהודו, היה נדמה, שאפשר יהיה לבצע אותה משימה מתוך שיתוף עם תורכיה, או, לפחות, בהימנעותה של זו מכל התערבות. הכוונה היתה להבטיח לתורכיה את החזרתה של מצרים, שנגולה ממנה על-ידי הממלוכים המתמרדים באמצע המאה הי"ח; ובלבד המתכננים הצרפתיים, ונאפוליון בראשם, אף פיעמה התקווה, שבעקבות הפגנת כוחם יפנו התורכים עורף לבריטים ולרוסים ויכרתו את הברית המיוחלת עם הריפובליקה הצעירה³. ברם, התגובה התורכית היתה בניגוד למשוער. משודע על נחיתתו של נאפוליון עם כ־50,000 איש בחופי אלכסנדריה ועל מסע-הכיבוש המהיר שלו במצרים התחתית, השתחרר הסולטאן מהיסוסו ונחפו לחתום על האמנות עם בריטניה ורוסיה, שהבטיחו לו סיוע צבאי נרחב במקרה של התקפת מעצמה שלישית (קרי: צרפת) על הקיסרות העותמאנית. הוא הכריז מלחמת-קודש על הפולשים הצרפתיים והתם על צווים להקמתם של שני צבאות — צבא סוריה וצבא רודוס — לגירושם מעל אדמת מצרים.

1. *Napoléon Premier, Commentaires (להלן: Napoléon)*, Paris 1847, II, pp. 19–21.
2. י. בן-צבי, *ארץ-ישראל בימי השלטון העותמאני*, ירושלים תשס"ו, עמ' 321–322.
3. P. Guedalla, *Napoleon and Palestine*, London 1925, pp. 24–41.
4. Kircheisen, *Napoleon im Lande der Pyramiden*, Berlin 1918, S. 218–.

התכנית האיטראטגית הכללית היתה זו: ירידה למצרים בפעולת-מלקחיים מקיפה, כשזרוע אחת נעה דרך ארץ-ישראל וסיני, ואילו השנייה נוחתת במרחב-אלכסנדריה ומתקדמת משם דרומה לעבר קאהיר. הצי הבריטי קיבל על עצמו את תלויי ההבטחה הנ של הכוח הנחות על חופי מצרים גופא והן של הכוחות המועברים מאנאטוליה לחוף הלבאנט בדרך הים⁴. לשם ריתוק כוחותיו של גאפוליון והעסקתם עד לביצוע המשימה העיקרית — הוטל על אחמד ג'ואר, הפחה של עכו, לפתוח בפעולות-הטרדה יזומות על גבולות מצרים עם חילות-המצב של דרום-סוריה—ארץ-ישראל, שיוגברו על-ידי גייס האוכלוסיה המקומית.

כשנודע לגאפוליון, שביגיתיים הספיק לבסס את השלטון הצרפתי במצרים התחזית, על התרקמות התכנית התורכית, החליט לנקוט בשיטה, שבמרוצת-הימים נקשרה בשמר, היינו, להקדים ולחקוף את האויב לשם הבסתו לפני שתהיה לו שהות ללכד את כוחותיו ולהשלים את הכנותיו להתקפה⁵.

לכן החליט גאפוליון להקדים מכה לעבר סוריה, במגמה להביס את כוחות-החלוק של ג'ואר ואת המהנה הסורי בעודם הרחק מארמת מצרים, למען יוכל לקדם את פני הפולשים מרודוס לאחר שירווח לו בעורפו. כך נולד בנובמבר—דצמבר 1798 רעיון המסע ללבאנט. ברם, למסע היו גם מטרות נוספות:

1. הבסתו הקבועה של הבסיס המצרי על-ידי השתלטות על ארץ-ישראל, שתשמש איזור-בלם גדול בין מצרים לבין צפון-סוריה ואנאטוליה.
2. מניעת ניצולם של הנמלים שבזרם-סוריה ובארץ-ישראל על-ידי הצי הבריטי. שהגביר את המצור שלו על חופי מצרים, מצד שלאחר המפלה באביקיר התחיל מעמיד בסימן-שאלה את עצם כושר-עמידתו של הבסיס המצרי.
3. יצירת איום ישיר על אנאטוליה, מזה, ועל המפרץ הפרסי, כלומר, על מבואות הודו, מזה, כקלף במשא-זומתן המדיני להעסקת פעולות-האיבה האנגליות-תורכיות⁶.
4. ביצור מעמדה של צרפת בחלק-עולם זה ופתרון בעיית התגבור של צבאה על-ידי יצירת עורף מהימן, שאוכלוסייתו מזדהה עמו מתוך שיקולים דתיים. לאומיים ומדיניים. הדברים אמורים בבני המישטים הנוצרי, היהודי, הדרוזי והאלוזי של "ארץ-הקודש" והלבנון⁷.

הצלחתו של המסע היתה מותנה אפוא בקצב הביצוע. לפיכך הוקצו להכנות שישה שבועות בלבד. לפי הערכת המצב על-ידי גאפוליון, שאפשר לשהורה מתוך פקודותיה, הוראותיה, כתביו והדינים-יחשבונות שלו, ניתן לחלק את המסע לשלושה שלבי-יסוד:

4. *Napoléon*, p. 23; Bertier, *Relations des Campagnes du Général Bonaparte en Egypte et en Syrie*, Paris An IX (1801), p. 32
5. *Napoléon*, pp. 23-24; Bertier, *op. cit.*, pp. 32-33
6. ראה מכתבו של גאפוליון לדירקטואר מה-10 בפברואר ב-, *De la Jonquiére*, *l'Expédition d'Egypte*, IV, pp. 7-8
7. *Napoléon*, pp. 21, 2-1, 58-59

א. המעבר בסיני, שלא הראיג במיוחד מבחינת התנגדות האויב. פרט לפשיטות השוד הצפויות של שבטי הבדווים. לעומת זאת הדגיש נאפוליון את קשיי העבירות, האקלים המדברי, ובמיוחד את הרעב והצמא הצפויים לגייסות כאייבם העיקרי במרחב זה.⁸

ב. המסע לאורך חופיה של ארץ-ישראל, לשם השתלטות על נמליה, עם עכו, נמלה הראשי ומרכז השלטון, כיצר העיקרי. והאפשרות של מצור עליה, אף-כי היא ידוע, שביצורה היו מיושנים וללא חימוש נאות.

ג. ההתנגשות עם צבא סוריה והיסולו.

בהתאם להערכה זו, נתן נאפוליון הנראות להקים חיל של רוכבי-גמלים⁹ להבטחת העורף והאגפים של הכוחות והחצים את סיני ולהבטחת קווי-האספקה. כן שכלל את שיטת-הירי של חיל-הרגלים, כדי שיוכל לקבל את פני הפושטים במדבר באש מהירה ומקובצת ביותר. ואמנם את עיקר המחשבה והמרץ הקדישו נאפוליון ומטהו לפתרון בעיות-המנהל, שהיו כרוכות בביצוע מהיר ויעיל של המסע בסיני השוממת. כך אורגנו המש הדיביויות — ארבע של חיל-רגלים ואחת של פרשים — שהשתתפו במסע כעוצבות עצמאיות מבחינת אספקת המזון והמים, כשאף יחידות-המשנה היו עצמאיות מבחינה זו. נאפוליון נתן את דעתו האישית לתכנון מיכלי-המים שהועמסו על הפרדות, לייצורם ולאספקתם, לדגם המימיה, לאספקת ציוד מתאים להפירת בארות ולשאיבת מים בכל יחידת-משנה, ולהתקנת אפריוני-אלונקות לבתי-חולים דיביוניים ביידים, ועוד.¹⁰

המסע תוכנן לאורך המסילה מקאטיה לעזה, דרך ביר אל-עבד, תחנת "תצי הדרך" (כפי הנראה, ביר אל-מור), אל-עריש ורפיה. דרך זו שימשה בתקופה הנדונה עורק-ההתחבורה העיקרי בין מצרים לבין ארץ-ישראל והיחיד שלארכו היו מקורות-מים מספיקים לתנועה בקנה-מידה גדול יחסית. לפי האומדן, היתה ההתקדמות צריכה להימשך, במסעות יומיים ממקור-מים אחד למשנהו, כשבוע ימים, ובצירוף הדרך מקאהיר — 14 יום.

העברת הארטילריה הכבדה היתה כרוכה בקשיים רבים. נאפוליון שיער, שיהיה זקוק לה, לכל היותר, בכיבושה של עכו, ועל-כן פקד להעמיסה על שתי שיטות, שעל כל אחת מהן הוטל להעביר את מחצית הציוד הכבד צפונה. לרשות הכוחות הצועדים הועמדו תותחים בינוניים בלבד.¹¹

בסוף דצמבר 1798 הוחל בהקמתו של בסיס-אספקה קדמי בקאטיה, כ־50 ק"מ ממזרח לקאנטארה, בקצהו המזרחי של השטח שהיה בידי הצרפתים.¹² החל ביאנואר

8. (להלן: *Correspondence Militaire de Napoléon I* (*Correspondence* : Paris 1876, II, No. 297, p. 120; *Napoléon*, p. 15; De la Jonquière, p. 74

9. *Correspondence*, II, No. 290, p. 108.

10. De la Jonquière, pp. 77-78, 88.

11. *Ibid.*, p. 86; *Napoléon*, p. 80.

12. Kircheisen, *Napoleon im Lande der Pyramiden*, S. 227.

התחילו מגיעות מתחנה זו ידיעות על חזירה לסיני של יחידות האויב, שהגיעו עד אל-עריש ואף מעבר לה¹³, ונאפוליון הסיק מהן את המסקנה. שאין להתמהמה עוד. ב־5 בפברואר 1799 יצא המשמר הקדמי, בפיקודו של הגנרל רינייה, את קאטיה, בעוד שהדיביזייה של קלבר נעה בעקבותיו במרחק של ארבע שעות-הליכה. שאר הכוחות התקדמו בהפרכי זמן של 12 שעות, כדי לא לשבש את סדרי אספקת המים, במשך יומיים התקדם רינייה ללא תקלה, ובליל ה־7 בפברואר הגה המשמר הקדמי במטע-התמרים שמהוץ לאל-עריש. ואכן, למחרת-היום חוו הצרפתים בעיירה, המשי-תרעת לרגלי מצודה חזקה למדי, בנויה אבן, עם מגדלים בולטים בפנינתיה. העיירה הייתה תפוסה על-ידי כאלף איש מהייליו של אחמד ג'וזאר. בהתקפת-בוק גועזת הצליחו הצרפתים לטהר אותה ממגיניה, אך לא עלה בידם למנוע את נסיגתם לתוך המצודה, החולשת על העיירה ועל מימיה. משם התחילו התורכים להטריד את הצרפתים, שלא עמדה לרשותם ארטילרייה מספקת להבקעת חומותיה של המצודה. כך רוחק רינייה לפני שערית במשך שבוע ימים, אך למצור ששם עליה לא היו תוצאות. ב־10 בפברואר מצבו אף נעשה מסוכן, משהגיעה למקום תגבורת של 1,800 איש, שחננו על גדותיו של נחל אל-עריש ופתחו בהכנות למריצת המצור, בתיאום עם חיל-המצב. בואה של דיביזיית קלבר, ב־14 בפברואר, אפשרה לרינייה לערוך התקפת-לילה על כוחות התגבורת, להכותם ולהבריחם מורחה¹⁴; אבל לגופו של המצור לא נשתנה דבר, וגם נאפוליון עצמו, שהגיע למקום ב־17 בפברואר, היה הסר-אונים. רק יומיים לאחר-מכן הגיעה, לאחר מאמצים מרובים, הארטילרייה הכבדה יותר, שהייתה מרוכזת בעתודה כללית, והיא חוכנסה מיד לפעולה, אך גם כלים אלה, שפגיהם לא עלו על 12 ליברות, לא הצליחו להבקיע את החומה¹⁵. לסוף ריכז הגנרל דומארטן (Domartin), קציני-התותחנים הראשי, את כל המרגמות והתותחים תלוליה-מסלול בסוללה מקובצת, ופתח בהרעשה בלתי-פוסקת של חיל-המצב בן 1,000 האישי, שהצטופף בשטח של 2,500 מ"ר של המצודה. שעיקרה חצר פנימית פתוחה¹⁶. התקפה זו נשאה פרי, וב־20 בחודש הסכים איברהים ג'וזאם, מפקד המצודה, לקבל את תנאי הכניעה, שהוצעו לו קודם-לכן.

המצור נמשך 11 יום, ורק ב־23 בפברואר הגיע המשמר הקדמי הצרפתי לרפיה שעל גבול ארץ-ישראל. משם התקדם הצבא במשך 24 ימים נוספים עד לשערי עכו. תקופה זו כוללת שני מצורים ושני קרבות וכן ימי מנוחה והתארגנות¹⁷. התקדמות מהירה זו על אדמת ארץ-ישראל, ללא אפשרות בלבמה, ערערה את אמונו של אחמד פחה בכשרו לתחזיק מעמד אפילו בין כתלי עכו בירתו, וב־15

De la Jonquière, pp. 125-126. 13

Ibid., pp. 166-168. 14

ibid., p. 178; *Journal de Damas*, 2ème ventôse; *Journal de Detroye*, 15 3ème ventôse

Napoléon, p. 32. 16

De Haas, *History of Palestine*, p. 378. 17

1. כתובת נבטית על הדופן הארוכה של מזבחה־נסך

2. כתיבת נבטית על אבן־סיד רכה

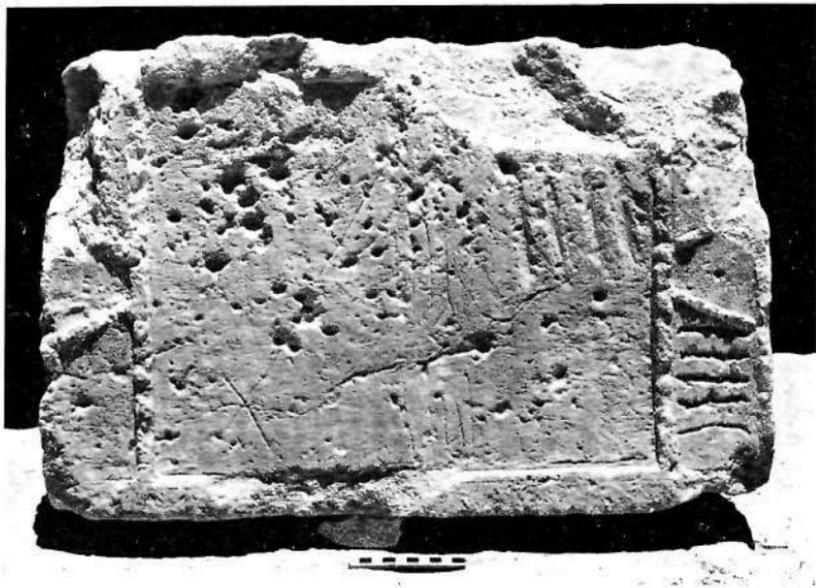

1. כתובת נבטית מעבדת על אבן־סיד קשה

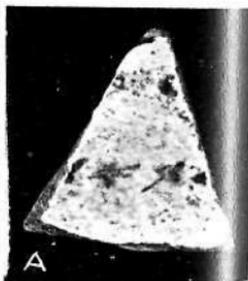
2. ציורי־סלע והרותות מהאיזור הסמוך לעבדת

[למאמרו של א. נגב]

1. ציורי סלע על אבני בניין בעכרת

[למאמרו של א. נגב]

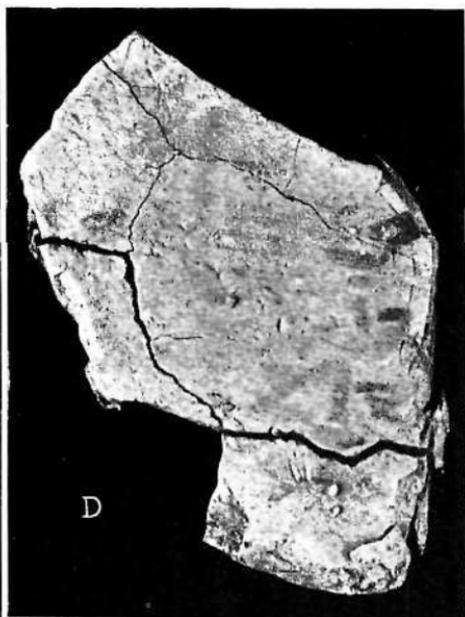
4.

3.

2.

כתובות עבריות ממצדה-חשביהו

[למאמרו של י. נוה]

ד.

ה.

ב.

א.

כתובות עבריות
ממצדה-חשביהו

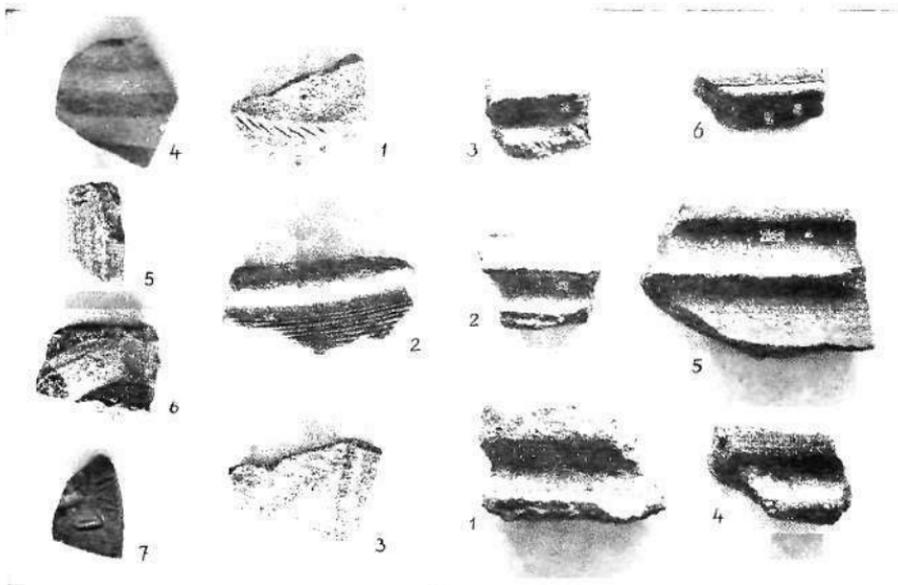
3. [למאמרו של י. נוה]

1. הירבת קדיש. שדה החורבות והטראסה שלו

2. אבני־בולת מסותחות

4. חרסים מעוטרים
[למאמרו של מ. כוכבי]

3. שפות סירי בישול

1. נוף באתרים 1-2 2. אבני טחינה באתר 1 3. חרסים מאתרים 1-2 (המאה י' לפסה"נ)

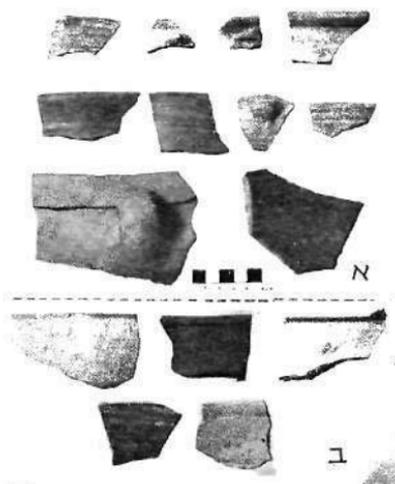

4. אתר 3 מדרום-מערב (א-ב — מקומות החפירות)

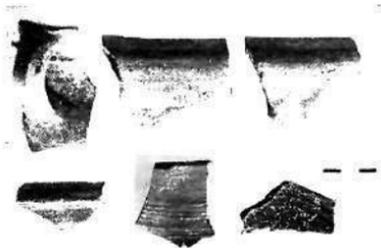

6. אתר 3. חפירת בדיקה ב'

[למאמרו של ר. גוטנא]

5. אתר 3. א) חרסים מעל פני השטח ;
ב) חרסים מחפירות הבדיקה

2. אתר 4. חרסים מהמאות ח'—ז' לפסה"נ

1. אתר 4 (תל אדבייס) מדרום-מערב

4. אתר 5. הקיר המערבי

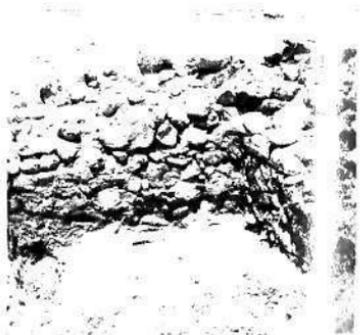

3. אתר 5. באר בתרים

6. אתר 5.

הפירת בדיקה.
שלב בנייה ראשון

5. אתר 5.
הפיר : בדיקה.
שלב בנייה שני

7. אתר 5. חרסים משטח המבנה. המאות ח'—ז' לפסה"נ

[למאמרו של ר. גופנא]

3

2

1

6

5

4

9

8

7

קבוצת גרות מגדות

במאס התחיל בהכנות לפינוי הילות-המשמר, האצרות והנשים בדרך הים, במגמה לנטוש את העיר. ברם, אותה שעה בדיוק נכנסה לגמל, בפיקודו של סיר ו. סידני סמית, השייטת הבריטית, ששוגרה לחיזוק ידי הפחה במלחמתו בצרפתים¹⁸. סידני סמית, שהיה ידוע כמפקד ימי גרוע, התגלה הפעם גם כדיפלומאט מוכשר, שכן הצליח להפיג את חששותיו של הפחה ולשכנעו להיהלץ להגנת העיר. במפעל זה של הכנת העיר למצור ולשיפוץ ביצוריה נעזר סמית, כידוע, בחיים פרחי, שר-האוצר היהודי של הפחה, וכן בקולונל הצרפתי המלוכני פליפו (Phelipeaux)¹⁹. החומות חומשו בקנייתותח, שהובאו במיוחד לתכלית זו על אניותיו של סמית. והורד אל ההוף כל איש שאפשר היה לוותר עליו. במגמה לתגבר את כוחותיהם של המגינים.

הכוחות הצרפתיים הגיעו לעכו חמישה ימים בלבד לאחר בואו של האדמירל הבריטי²⁰, ומיד שמו מצור על העיר. ב־24 במאס פתחו בהתקפתם הגדולה הראשונה, אך היה זה תשעה ימים מאז החל בהכנת העיר לקידום פניהם, וכבר היתה שהות בידי סמית, פליפו ועוזריהם לחזקה במידה כזו, שהסתערות הצרפתית נשברה לפני החומות.

חשבון פשוט מלמדנו, שאילו היה נאפוליון מקדים את בואו לעכו בארבעה ימים, הרי היה בכוחו להשתלט על העיר, ואולי אף ללא התנגדות. ואילו היה עובר את הציריאי סיני במשך שבועה ימים²¹ ולא היה מפסיד אחד-עשר יום על מצור אל-עריש, היה בידו להגיע לעכו שישה ימים לפני סידני סמית. כשלונו של נאפוליון להגיע שמה ראשון אילץ אותו להזיק לפעולת-מצור ממושכת ומקיפה, שבה, כדוגמת המצור על אל-עריש, סבלו הצרפתים מהעדר סיוע מצד ארטילריית-המצור הכבדה, על-כיל פנים עד לשלבו האחרונים של המצור. הסיבה לכך היתה תפיסת השייטת של

18. סופר אלמוני, אנציקלופדיה *Fields of March, Official*, כרך ו. ערך "Acre".
 19. *Letters of Sir W. S. Smith, Letter No. 1, dated 23.3.1799*, מרוכזים ב־*Siege of Acre or Descriptive Collections Relative to the Late Scene of Contest in Syria* — מחבר אלמוני, לונדון 1801, בהוצאת W. Glendinning Kircheisen, S. 238.

20. קירקאיון, שם. במכתבו הרשמי הנ"ל (הערה 18) כותב סמית במפורש: "I had the satisfaction to arrive there (Acre) two days before the enemy made his appearance".

21. שבועה ימים הוא זמן סביר למעבר הציריאי סיני, כפי שבוצע הלכה למעשה, אם ננכה מהחשבון את זמן המצור הממושך על אל-עריש. והרי הפירוט: מקאטיה ועד לאל-עריש ארך מסעו של רינייה שלושה ימים בלבד (De la Jonquière, pp. 159–161), ואחר סיום המצור נמשך המסע שלושה ימים נוספים (ibid., pp. 208, 216), למרות הטעויות במסלולו של המשמר הקדמי בפיקודו של קלבר. לאחר כיבוש יפו עברו יחידות התגבורת והאספקה את הדרך קאטיה—עזה במשך חמישה ימים בלבד! ראה: *Correspondence*, II, Paris 1876, No. 308, pp. 143–144. תחנות-הדרך התחליות חושבו למסע של שבועה ימים. ועיין למעלה, הערה 3. השווה עם השבונות "הזמן המרחב" של נאפוליון ב־*Napoléon*, עמ' 13–14.

הקברניט שטנדלי ליד חיפה על-ידי אניותיו של סידני סמית, בעוד שהשייטת של האדמיראל פרה (Perrée) קיבלה ב-29 במארס פקודה לפרק את התותחים ואת תחמשתם ביפו, כדי להינצל מגורל דומה, באופן שהיה צורך להעלותם משם ביבשה²². ולפני שהצליחו התותחים הכבדים, שהוכנסו לפעולה ב-7 במאי בלבד, לערער את ביצורי העיר — התחילו מגיעות התגבורות הראשונות מן המחנה התורכי, שרוכזו באותו זמן ברודוס, ואף כוונו אליה כוחות נוספים ממגלים שונים²³. נאפוליון הבין, שחלפה שעת-הכושר להשתלט על עכו; וב-20 במאי, נוכח הסכנה שצבאו הנחלש יסתבך במלחמה רבת-ממדים בצפון-הארץ, כשאיום-הפלישה מרודוס בעינו עומד, החליט על הפסקת המצור ועל נסיגה למצרים²⁴.

היה זה, כאמור, המצור הממושך על אל-עריש שהיה הגורם להתאחרותו של נאפוליון להגיע לעכו, ועל-כן יש לראות בו את הסיבה היסודית לאי-כיבוש העיר ולכשלון המסע בכלל²⁵. לפיכך חשוב לברר, משום-מה לא היה להחליט-משלוח הציוד המתאים לשם התגברות על מכשול זה. אין ספק, שקשיי-תובלה הניעו את נאפוליון להעביר את כל ארטילריית-המצור בדרך הים, אך ברור, שאילו ידע, שהפי-עלתה תהיה הכרחי-המציאות, היה מתגבר על קושי זה ומביא עמו את התותחים הדרושים.

תשובה על שאלתנו הנזכרת אפשר למצוא ביומנו של הקצין דוגרו (Doguereau), שנרשם על-ידיו במשך כל ימי המסע. להלן קטע מתוך רשימתו מיום 9 בפברואר 1799: "... הופתענו מאוד מביצוריה של אל-עריש. איש לא ציפה כלל, שייתקל במכשולים לפני עזה... הופתענו מאוד למצוא (באל-עריש) מצודה כה חזקה — מכל-מקום ביחס לאמצעים שהיו בידנו — שבעטייה נעצרנו כאן ימים רבים"²⁶. מסתבר אפוא, שסיבת הדבר נעוצה בטעות של שירות-המודיעין או בהנחה מצדו, להנחה זו אפשר למצוא חיזוק בפקודתו של נאפוליון עצמו, שגמסרה באמצעות

²² *Napoléon*, III, p. 59; De la Jonquière, p. 316.

²³ כוחות-העזר הראשונים שהגיעו מן המחנה ברודוס (*Napoléon*, p. 87) הוכנסו לפעולה בשעת ההסתערות הצרפתית מן ה-8 במאי, שמטרתה היתה לנסות ולהקדים את הנחתתם של כוחות אלה, שעל בואם נודע לנאפוליון. עיין: Bertier, II, p. 100.

²⁴ De la Jonquière, pp. 483–485; סמית: *De la Jonquière*, pp. 483–485.

²⁵ בזכרונותיו מציין נאפוליון כסיבה עיקרית להפסקת המצור את התחדשות המלחמה באירופה, שבה רצה להשתתף. כן מזכיר הוא את התגבורת התורכית ואת מגיפת-הדבר, שפשטה לרגל תנאי-המצור הקשים. עיין: *Napoléon*, pp. 63, 88. רבות נכתב על נושא זה, אך שום חוקר לא יכול היה להתעלם מן המסקנה, כי נאפוליון עשה את כל המאמצים להשתלט על העיר, ואף הועיד לכך את אחרוני הייליו, וכי בעצם הוציא פקודה על הפסקת הקרבות והנסיגה רק לאחר שהוברר לו, שאין סיכוי להצלחת המצור. הוא חשש גם מפני פלישה למצרים בדרך הים. בעניין זה. לפחות, אפשר לסמוך על זכרונותיו של בוריין: Bourrienne, *Memoirs of Napoleon*, London 1836, I, pp. 189–190.

²⁶ מצוטט אצל De la Jonquière, p. 151
Correspondence, II, No. 296, p. 117.

ברטייה, ראש מטהו, לגינראל ריגנייה, המפקד של המשמר הקדמי. במסמך זה, שנכתב ב-31 ביאנואר 1799, נאמר: "... עם בואו לאל-עריש יתחיל גינראל ריגנייה מיד בהקמת מצודה, מעין זו שנבנתה על-ידיו בקאטיה, או על-ידי הקמתה מחדש של זו הקיימת שם, לפי המסופר. לצורך זה יועמדו לרשותו קציני-הנדסה בכיר, שלוש מאות אנשי חיל-הנדסה, סתתים ושאר בעלי-המלאכה הנחוצים"²⁷, מאכן, שלפני הידיעות שהיו בידו, לא היו כלל ביצורים באל-עריש, או — לכל היותר — מצודה ישנה והרוסה.

המוגה דומה מצטיירת לעינינו מתוך פקודתו של נאפוליון למפקד המהנדסים, הגינר-ראל קאפארלי (Caffarelli), מ-27 ביאנואר²⁸, שבה הוא מטיל עליו להרכיב כוח הנדסי מסייע למשמר הקדמי, שתפקידו יהיה להקים מצודה באל-עריש. בפקודה זו אין זכר לצורך ביצורף חבלנים לפריצת ביצורים, ואף לא מלה אחת על מציאותה של חורבת-מצודה במקום²⁹.

מה היו מקורות האינפורמציה של נאפוליון? כרקע כללי שימשו לו כתבי-הנוסע עים שביקרו במוצה התיכון במחצית השנייה של המאה ה"ח, כגון הרוסי דה טוט (De Tot) והנוסעים הצרפתיים סאווארי (Savary) וולני (Voley)³⁰. לעדכון ידיעות אלו ארגן, עם בואו למצרים, רשת-ריגול ענפה, שהופעלה במישרים על-ידי מפקדה, או באמצעות מפקדי-המשנה. עם הסוכנים והמרגלים נמנו — נוסף על בני המיעוטים, ששירתו, לפחות בהלקס, את הצרפתים מתוך מניעים עדתיים ומתוך עניין בהצלחת צבא נאפוליון — בעיקר בדווים וערבים סתם, שעשו את מלאכתם תמורת בצע כסף. רמתם המקצועית הנמוכה של כל אלה ומהימנותם המפוקפקת של רובם הייתה ידועה ודאי גם לשולחיהם, וכדי לאמת עניין חיוני עד תומו — היה הכרח לשגר צרפתי³¹, ברם, פרקהזמן של שישה שבועות, שהוקצה מתחילת תכנון המסע ועד לביצועו³², לא הספיק, כנראה, לגיבושה של תכנית מקיפה לאיסוף ידיעות

De la Jonquière, p. 114, No. 1. 27

28. לעומת כל אלה ראוייה לציון עדותו של הקאפיטאן פראנסואה, הכותב בספר זכרונותיו, שסמוך ל-16 ביאנואר, כאשר הוצב עם פליגתו בסליחיה, נודע לו מפי היתידה שהחזיקה אותה שעה בקאטיה, שמצודת אל-עריש על הדרך לסוריה נחפסה על-ידי התורכים. עיין: 252-253. *Journal du Capitaine François*, Paris 1913, I, pp. הואיל ואין למצוא שום רמז, שידיעה זו הביאה לנקיטת אלו צעדים שהם, יש להניח, שאף אם הגיעה למפקדה הכללית — לא העריכה כמהימנה כל צרכה. ואולי אפשר לשמוע את הרה של ידיעה זו בפקודת נאפוליון לריגנייה (ראה למעלה, הערה 27): "על-ידי הקמתה מחדש של זו (המצודה), שיש אומרים שהיא קיימת שם!"

De la Jonquière, p. 114, n. 1. 29

עיין להלן, הערה 35.

31. מרגלים ערביים — עיין: 44, 49, 50, 127 etc.: De la Jonquière, pp.

צרפתיים — עיין: שם, עמ' 43, 154.

32. צעד ראשון היה הקמת מצודת קאטיה. וראה: De la Jonquière, III, pp.

471-472

ולהוצאתה אל הפועל; ונאפוליון היה אנוס לרכז גם כאן את תשומת-לבו לנושאים העיקריים, תוך ויתור על נושאים ויעדים שנראו לו חשובים פחות.

מסתבר, שגם בתחום שירותי-המודיעין היתה עיקר בעיני נאפוליון הבעיה של הזנת הכוחות והשקייתם במסעם במדבר, כך, למשל, ידוע לנו, שעל שני קצינים צרפתיים, ששוגרו למשימות של איסוף-אינפורמאציה, הוטל להביא ידיעות מהימנות על מעגנים, מקורות-מים ודרכים בין ההוף לבין צירי-התנועה המתוכנן של הכוחות, במגמה לבחון את אפשרויות תחזוקתם על-ידי שירותי-אספקה ימיות³³, לשלישו גיבר (Guibert) קבע נאפוליון ב-18 ביאנואר נושאים שונים לבירור, כולם בתחום אפשרויות-התנועה ומקורות-המים. ואפייני הוא הקטע הבא מתוך מכתבו של נאפוליון מ-14 ביאנואר ליגנראל לאגראנז', מפקד הכוחות בקאסיה. הנקודה הקיצונית מול האויב: "... אני מבקשך להודיעני מה המרחק המדויק בין קאסיה לבין אל-עריש ומה מספר המעיינות הנמצאים בה". לא ממדי כוחותיו של האויב באל-עריש ולא מהות ביצוריו בה, אלא מספר המעיינות!³⁴

על-כן נראה הדבר, שבכל הקשור לידיעות על אודות היישובים וביצוריהם סמך נאפוליון על תיאורי הנוסעים, שספריהם היוו, כאמור, יסוד לתכנון המסע למזרח בכללו³⁵. מן הראוי לציין, שתיאוריו של וולגי היו מקיפים ובהירים והוקדשה בהם תשומת-לב מיוחדת לנושאים בעלי חשיבות צבאית, כך, למשל, מזכיר הוא את "המצודה ההרוסה" בעזה. "הפכה זה כבר לעיי-חרבות"³⁶, וכן מספר הוא, שבח'אד'יוניס היה קיים "... מין מצד קטן עם חיל-מצב של שנים-עשר איש". לצומת זה אין הוא מדבר על ביצורים או שרידי-ביצורים באל-עריש³⁷. מסתבר, שבמשך שלוש-עשרה השנים שחלפו מזמן כתיבת ספרו של וולגי ועד למסע ללבאנט גשתנו פני הדברים במזרח; ובמקום שלא היה בו שום ביצור, או מכל-מקום שום ביצור תקין, הוקמה מצודה תוקה דייה לעצירת צבא סדיר של 13.000 איש, שלא עמדו לרשותו כלי ארטילרייה כבדים.

כשלוש מסעו של נאפוליאן ללבאנט היה אסוף תוצאת ההתאמצות הבלתי-מספקת להשיג ידיעות מהימנות ומעודכנות על אל-עריש ועל ביצוריה, — גורם זה משמש השלמה לעובדה אחרת, בעלת חשיבות ראשונה במעלה, זו של שלטון הבריטים ביב, שעד כה צוינה לפרקים כגורם היחיד או העיקרי לכשלון המסע הצרפתי. במאמר זה נעשה ניסיון להוכיח, שהשפעתה המכרעת של השליטה הבריטית על גחבי הים

De la Jonquière, IV, pp. 43, 154. 33

34. שם, עמ' 111.

Charles Roux, *Bonaparte Governor of Egypt*, pp. 12-14; Kircheisen, 35 S. 42, 50; Wenkler-Wildberg, *Napoleon, Die Memoiren seines Lebens*, S. 282; Bertier, p. I.

36. Volney, *Voyage en Egypte et Syrie*; תרגום אנגלי, ג'נירלוק 1789, ב, עמ' 203.

37. וולגי, שם, עמ' 206.

התיכון באה על ביטוייה רק בעקבות משגה של שירות-המודיעין הצרפתי ביבשה. לולא טעות זו — היה אפשר להקדים את הבריטים ולהפוך את החוף הארץ-ישראלי כולו לחוף עוין להם³⁸, דבר שלא זו בלבד שהיה מונע את התערבותו הישירה של הצי הבריטי בנעשה בארץ, אלא אף היה מגביל במידה ניכרת את כושר תמרונו בחלקי המזרחי של הים התיכון.

38. יצורן, שלו הצליח נאפוליון להבקיע את חזמת עכו ולכבוש אותה, היו מצטרפים לדגלו כמה אלפי לוחמים מן הדרוויים, האלאוים, הנוצרים וברווי הגליל. כל אלה התנו את סיועם הפעיל בנפילת עכו. ועיין: Smith, *Official Letters*, letter: II, pp. 74–75; *Napoléon*, p. 79